

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Hakemli Dergi

2. Sayı

SIVAS - 1998

TEK PARTİ DÖNEMİNİN "İSLAMCI" BAŞBAKANI:

M. ŞEMSEDDİN GÜNALTAY

Arş. Gör. Bayram Ali ÇETİNKAYA*

I- GİRİŞ

Toplumlar kültür, inanç, adet ve geleneklerin, nesilden nesile aktarabildikleri ölçüde ayakta kalmaya muvaffak olurlar. Özellikle yirminci yüzyılın son yıllarında, belirttiğimiz faktörler daha da önem kazanmaktadır. Tarihi yüzlerce asra dayanan bir milletin evlatları olarak, geçmişimize, kültürümüze, inanç ve benliğimize sahip çıkmamız ve bu değerleri muhafaza etmemiz, bizim ve bizden sonraki nesillerimiz için bir güvence olacaktır. Toplumlarda en geç dejenerasyona uğrayan ögelerin başında din ve kültür gelmektedir. Bunların sonraki nesillere ulaştırılmasında yazılı ve sözlü bilgi birikimi, elbette milletlerin kaderlerini belirlemektedir.

Osmanlı Devleti'nin üç kıtada farklı din, dil ve irka mensup insanları bir arada barış içinde yaşayabilme ortamına hazırladığı Ortaçağ'da, Batı karanlık dönemini yaşamıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin yükselme (zirve) dönemi, zaman içerisinde duraklama, gerileme dönemlerinden geçerek, yerini yıkılmaya bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin son iki yüzyılında Batı'ya yönelik ve ona açık bir siyaset uygulanmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son çeyrek yüzyılı, çok farklı düşünce ve uygulamalara sahne olmuştur. Kuşkusuz bunda Islahat Fermanı'nın, Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinin etkisi büyüktür.

Çalışmamızın konusu olan M. Şemseddin Günaltay da Osmanlı Meşrutiyet Dönemi fikir akımlarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Yaşadığı zaman diliminin farklı yönetim biçimlerinin hakim olduğu bir döneme rast gelmesi, onun ehemmiyetini bir kat daha artırmaktadır. Türk siyasi ve fikir hayatı, en yoğun düşünce hareketlerine ve tartışmalara -bu dönemle ilgili inceleme ve araştırmalar çok az olmakla birlikte- sahne olmuştur. Halbuki, gerek Osmanlı Devleti, gerekse yeni Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili alınan kararlara ve uygulamalara, bu zaman dilimindeki fikir ve eylemler kaynaklık etmiştir.

II- HAYATI

Şemseddin Günaltay, "yorgun ve hasta" Osmanlı ile yeni Türkiye arasında köprü vazifesini yerine getiren ender fikir ve siyaset adamlarımızdan birisidir. Günaltay 1883 yılında Erzincan'a bağlı Kemaliye (Eğir) de dünyaya geldi, Babası huzur derslerine katılmış Müderris Ethem Efendi, annesi Saliha Hanım'dır. Şemseddin Bey, Üsküdar'da Ravza-i Terakki'de Vefa İdadisi'nde okuduktan sonra Daru'l-Muallimin-i Aliye (Yüksek Muallim Mektebi) ye girmiş, fen kolundan mezun olmuştur. Bilimsel çalışmalar

* C. Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Arş. Gör.

yapmak maksadıyla yurt dışına giderek, Lozan Üniversite'si'nin Tabiyat (Doğa Bilimleri) bölümünü bitirmiştir. Bir müddet öğretmenlik yapmıştır. 1914'de Daru'l-Fünun Edebiyat fakültesinde Türk Tarihi ve İslam Kavimleri müderrisi olarak dersler vermiş, sonra da İlahiyat Fakültesi dekanlığına atanmıştır. 1915 de İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Ertuğrul (Bilecik) mebusu olmuş ve bu görevi 1920 de Meclis-i Mebusan dağılıncaya kadar sürdürmüştür. Aynı zamanda Daru'l-Funun'daki derslerini de ihmal etmemiştir.

Günaltay, bir müddet İttihat ve Terakki başkanlığında bulunduktan sonra 1918 de kurulan Teceddüd Fırkası'nın¹ kurucuları arasına katılmıştır. Mütarekeden sonra kurulan Divan-ı Harp'de, harp sorumlusu olarak, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerini sorgulayan komisyonda görevlendirilmiştir (1918). Ankara Hükümeti 1920 de kurulduktan sonra, İstanbul belediye meclis üyeliğine ve reis vekilliğine seçilmesinin ardından Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul şubesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Mustafa Kemal'in emriyle İstanbul Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatını kurmaya memur edilmiştir.

1923'de II. Büyük Millet Meclisi'ne Sivas Milletvekili olarak giren Günaltay, Sivas ve ardından Erzincan milletvekilliğini 1954 yılına kadar sürdürmüştür. Milletvekilliğiyle birlikte İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Tarih profesörlüğü yapmış, dersler vererek öğrenciler yetiştirmiştir. Hasan Saka'nın istifasından sonra 15 Ocak 1949 da Türkiye Cumhuriyeti'nin 14. Başbakanı sıfatıyla tek parti devri Cumhuriyet Halk Partisi'nin son hükümet başkanlığına seçilmiştir (15. 1. 1949-22. 5. 1950). Ankara İlahiyat Fakültesi'nin açılması ve dini eğitime ağırlık verilmesi, serbest seçimlerin yapılması ve 1946 seçimleriyle şaibelerin son bulması onun başbakanlık döneminin önemli olaylarındandır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin çoğunluğu almasıyla Başbakanlıktan uzaklaşıp, 1950 seçimlerinde Erzincan milletvekili olarak Meclis'e girmiş; 1954 seçimlerinde milletvekili seçilememiş; 1958-59 yıllarında C.H.P. İstanbul İl Başkanlığındabulunduktan sonra 27 Mayıs 1960 ihtilalinde Kurucu Meclis üyeliğinde görev almış; 1961 yılında C.H.P. den İstanbul Senatörü olmuştur. Ancak bu göreve başlamadan vefat etmiştir (19 Ekim 1961). Cenazesi Ankara Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedilmiştir².

III- İLMİ KİŞİLİĞİ

Günaltay, hayatı boyunca ilimden ve ilim çevresinden bir an için dahi olsa ayrılmamıştır. Yaşamının büyük bir bölümünü politika oluşturmuşsa da, o, politika içinde dahi ilmi çalışmalarını sürdürmüş, araştırmalar yapmıştır. Millet Meclisi'ndeki konuşmalarında da sık sık tarihi olaylardan, araştırmalardan bahseden ve bunları gündeme getirmekten çekinmeyen bir tavıra sahip olmuştur. İlim ve araştırmalardan uzak kalmadığının en somut kanıtı; kendisinin 1930'da Türk Tarih Kurumu'nun kurucu üyeleri arasında yer almış olmasıdır.

Günaltay, 1941 yılından itibaren vefat tarihi olan 1961'e kadar bu kurumun başkanlığını yapmıştır. Tarih kongrelerine katılmış; tebliğler sunmuştur. Türk Tarih

¹ Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası olağanüstü bir kongre ile kendisini feshetme kararı aldı. 1 Kasım 1918 de toplanan kongrede Teceddüd Fırkası adıyla yeni bir parti kuruldu. Geniş bilgi için bakınız Ana Britannica, "Teceddüd Fırkası" mad., Ana yay., İstanbul 1990, XX,477.

² Meydan Larousse, "Günaltay" maddesi, Konya, ty., V,433; Ana Britannica, "Günaltay" mad., X,159-160; Çubukcu, İ. Agah, "Cumhuriyet Devrinin Bir Düşünürü Ş. Günaltay'ın Dini Düşüncesi", AÜİF, 50. Yıl Armağanı, Ankara 1973, s. 185; Coşkun, İsmail, Türkiye'de Sosyoloji, İstanbul 1991, s. 174.

Tezi'nin geliştirilmesinde ve resmi tarih kitaplarının yazılmasında etkin görevler almıştır³.

M. Şemseddin Günaltay, Batı taklitçiliği karşısında milletin uyandırılması, Batılıların ve Batıcıların iddialarının aksine İslam'ın gelişmeye engel olmadığı, yanlış anlayışlardan kaynaklanan aksaklıklar bulunduğu, İslam'ın ana kaynaklarından öğrenilmesi gerektiği, Türk milletinin İslam Medeniyeti'nin oluşmasında ve yerleşmesinde önemli roller üstlediği gibi konular üzerinde durmuştur⁴. Türk ve İslam Tarihi alanındaki çalışmaları, Cumhuriyet döneminde daha çok Anadolu, Mezopotamya ve İran'ın ilk çağ tarihi üzerinde yoğunlaşmıştır⁵.

Günaltay, Batılıların yapmış olduğu tahrifleri ve iftiraları, ilmi metodlarla çalışmak suretiyle, zekaları çemberleyen fikir kapitülasyonlarından uzaklaşarak boşa çıkarılacağına işaret etmiştir. Bunun için de Türk çocuklarının sahip olması gerekli olan ilmi metodun tahrifleri, vesikalara ve belgelere dayanarak sonuçsuz bırakmak olduğunu; bu yöntemle de peşin fikirlerin isnadların, haksızlık ve iftiralının ortadan kalkacağını savunmuştur. Ona göre, bunları yapabilmek için öncelikle "höyükleri kazarak, mezarları deserek tarihten önceki zamanları aydınlatacak eserleri meydana çıkarmak" gerekmektedir. Diğer taraftan kitabeleri derleyerek, arşivleri didikleyerek yerli ve yabancı kütüphanelerde tarihimize ilgili vesikalar toplayarak yazılı deyişleri aydınlatmak lazımdır. Şemseddin Bey, Büyük Türk Tarihi'nin ortaya çıkarılması için, öncelikle yukarıda zikredilen faaliyetlerin yapılmasının gerekliliğini belirtmiştir⁶. Günaltay'ın ilmi şahsiyetinde, "ilim ve fende çağdaş uygarlığı benimsemek" düşüncesi yatmaktadır⁷.

IV- ESERLERİ

A- Eski Türk Harfleri ile Yazılmış Eserleri:

Zulmetten Nura (1925); Hurafattan Hakikate (1916); Maziden Atiye (1923); Tarih-i Eryan (1922); Felsefe-i Üla İsbat-ı Vacib ve Ruh Nazariyeleri (1923); İslam Tarihi (1922); Mufassal Türk Tarihi (1922); İslam Dini Tarihi (1924); Fennin En Son Keşfiyatından (1912); İslam'da Tarih ve Müverrihler (1923); Muntehap Kıraat (1923).

B- Yeni Türk Harfleriyle Yazılmış Eserleri:

Müslümanlığın Çıktığı ve Yayıldığı Zamanlarda Orta Asya'nın Umumi Vaziyeti; Mezopotamya-Sümerler; II. Babil İmparatorluğu (1934); Suriye ve Palastin (1934); Türk Tarihinin Ana Hatları Eserinin Müsveddeleri (1934); İbraniler (1936); La Decade du Monde Musulman Est-Elle Due A L'Invasion des Seldjocides? (1937); Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, Kadim Çin ve Hind (1937); Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elam ve Mezopotamya (1937); Türk Tarih Tezi Hakkındaki İnhitlatların Mahiyeti ve Tezin Kati Zaferi (1938); Tarih Lise I (1939); İbn-i Sina'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi (1940); Yakın Şark II (1946); İran Tarihi (1948); Yakın

³ Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul 1987, II,403-404.

⁴ Bkz. Günaltay, Şemseddin, *Zulmetten Nur'a*, İstanbul I. Baskı, 1331, s. 98 vd; Günaltay, *Maziden Atiye*, İstanbul 1923, s. 8-153.

⁵ Küçük, Abdurrahman, "İlim, Fikir ve Siyaset Adamı Olarak M. Şemseddin Günaltay", basılmamış makale, Ankara 1992.

⁶ "Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Ş. Günaltay'ın Nutku", *Belleten*, cilt 2, sayı 29, s. 57.

⁷ Çubukcu, agm., s. 185-187.

Şark IV, Hürriyet Mücadeleleri (1958); Persler'den Romalılara Kadar: Selevkasklar, Nebatiler, Galatalar, Bitinya ve Bergana Krallıkları (1951)⁸.

V- DİNİ VE TOPLUMSAL DÜŞÜNCESİ

Günaltay, dini, tarihin her devresinde insanlığın maneviyatına hatta maddiyatına hakim tek amil şeklinde vasıflandırmaktadır. Ona göre din, cemiyet hayatı ile ilgili olup toplumun içinde bulunan fertlerin zaruri olarak kabul ettikleri bir takım telakki ve amellerin heyeti mecmuasından ibaret olan ictimai bir müessesedir. Günaltay, dinin fert ve cemiyet hayatındaki fonksiyonu üzerinde dururken, mülhit ve ateistlerin fikir babalarından sayılan Dante'den alıntılar yapmıştır. Dante'nin düşünceleri ile dinin gerekliliği meselesini işlemesi enterasan bir yöntem olarak Şemseddin Bey tarafından kullanılmıştır⁹.

Şemseddin Günaltay akıl ile nakil çatışırsa akli delilin tercihi ve nakli delilin ise tevilinin İslam'ın esasından olduğunu savunmuştur. Ona göre yeni yeni ortaya çıkan mesele ve problemlerin çözümsüz olmayacağı, kıyas ve içtihat yolları ile bunların üstesinden gelineceğine işaret ederek "İçtihat kapısının" kapalı olmadığını belirtmiştir. Zaten içtihat metodunun kullanılmasına dinen memur olduğumuz, İslam'ın esaslı noktalarındandır. Böylece ilerlemeyi engelleyici ve sınırlandırıcı bir sıkıntının İslam Dini'nde yerinin olmadığı bir gerçektir. Günaltay ilmi, dini ve fenni ilimler diye ikiye ayırmış; her ikisinin de müslümanların ilerlemesi için gerekliliğine inanmıştır¹⁰.

Günaltay'ın maarifle ilgili problemleri ortaya koyması ve çözümler sunması, hem kendi dönemi hem de günümüz eğitim sistemimiz için bir kazançtır. Zira sorunlar ve sıkıntılar büyük oranda benzeşmektedir. O, öğretmenliğin özel ve saygın bir meslek olduğunu, bunun için de her önüne gelenin "lanettayın bir mektep şahadetnamesi veya sathi bir imtihana istinaden tayin edilen muallimelerin" muallim yapılmamasını; bilmek ile "talim" in farklı durumlar olduğunu; yine okullarda uygulanan programların insanımıza uygun olmayışını; körpe zihinlerin ne kadar faydasız ve gereksiz bilgilerle meşgul edildiğini şiddetle eleştirmiştir¹¹.

M. Şemseddin Bey, gerileme ve tükenmenin sebepleri içerisinde tekkelerin de menfi yönde büyük bir fonksiyon icra ettiğini belirtmiştir. Ona göre tekkeler, Osmanlı Devleti'nin diğer devletler karşısında güç kaybetmesi ile birlikte esas vazifelerini yerine getirememiş; atalet, miskinlik ve asker kaçaklarının sığındıkları mekanlar haline dönüşmüştür. Aslında tekkeler, insanlarımızın sosyal ilişkilerini düzenleyen, kişilik haklarını anlatan, toplum içindeki sosyal statülerinin gereği olan şahsiyeti kazandıran sıcaksevgi yuvaları olmuştur. Ayrıca milletimizin savaşlar, felaketler ve musibetler karşısında sabırlı ve metanet sahibi olmaları, manevi ve ruhi kemale ulaşmaları bu toplum ocaklarında gerçekleşmiştir. Ancak diğer kurum ve teşkilatlardaki (askeri, idari, iktisadi...) gerileme, dağılma ve koordinasyon eksiklikleri, bu "kamil insan" yetiştirme hedefi içerisindeki sevgi ve kardeşlik yuvalarının bozulmasına zemin hazırlamıştır¹².

O, tekkelerin eski kimliklerine kavuşturulup, ıslah edilebileceğini ve tekrar "feyizli müesseseler" haline dönüştürülebileceğini savunmuştur. Ayrıca kendi

⁸ Çetinkaya, B. Ali, M. Şemseddin Günaltay ve Fikriyatı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994, s. 36-37.

⁹ Günaltay, Zulmetten Nura, s. 55-59.

¹⁰ Günaltay, age., s. 99-159.

¹¹ Günaltay, age., s. 304.

¹² Günaltay, age., s. 194.

zamanındaki tekkelerin işlev ve durumlarını da sorgulamayı ihmal etmemiştir: "... Gerilemiş medreseler son asırlarda Gelenbevi gibi nadir birkaç zat yetiştirmiş olduğu gibi, tekkeler de ihtimal ki, birkaç mümtaz sima yetiştirmiş; ihtimal ki bugün de bozulmamış, çığırından çıkmamış bazı tarikatlar kalmıştır. Tekkelerin bugünkü hali zamanın ihtiyaçları, asrın medeniyeti ile telif edilebilir mi?"¹³

Düşünürümüz, kaza ve kader konusunda fatalistler (kaderciler) in fikirleri üzerinde durmuştur. Fatalistler her şeyin ezelde takdir edilip tayin edildiğini, mukadder olan ne ise onun gerçekleşeceğini ve takdire karşı herhangi bir tedbir almaya gerek kalmadığı fikrini taşımışlardır. Onlara göre; fiiller ve olayların gerçekleşmeleri tabiat dışı ve onun üstündedir. Bundan da anlaşılacağı üzere fatalizm, beşerin irade ve seçme hakkını elinden tümenden alması sebebi ile "cebrî" bir konuma düşmüştür¹⁴. O, bu noktada fatalizm ile determinizmin bir mukayesesine girmiştir: Fatalizm, itikadi bir mezhep olduğu halde, determinizm, fenni ve tecrübi bir meslek felsefesidir: Determinizm, meydana gelen olayların ve fiillerin cümlesini illiyet (nedensellik) prensibi ile açıklayan her nevi hadisenin bir takım sebep ve zorlama ile zuhur ettiği fikirlerini ileri sürmektedir. Bu düşünce ekolü, tabii kanunların kapsamı içerisinde var olan her eserin bir müessiri fikrine dayanmaktadır. İnsandaki irade bir tasarlamadan başka bir şey değildir. Halbuki tasarlama fiilin tasviri anında en çok tesir eden ve konu olan sebebe tabidir. Dolayısı ile deterministlerin anlayışı insanda gerçek anlamı ile irade ve ihtiyarın olmadığını bize göstermektedir. Bizim irade ve seçme özgürlüğü (hakkı) olarak vasıflandırdığımız, deterministlerin anlayışında bir mecburiyet ve çaresizliktir¹⁵.

VI- TÜRKÇE VE YABANCI DİL MESELESİ

Günaltay, Türkçe ve yabancı dil tedrisatının gerekliliği üzerinde de fikirler serdetmiştir. Düşünürümüz, fikirlerini ağırlıklı olarak ifade ettiği "Zulmetten Nura" adlı eserinin ilk baskılarında yabancı dil öğretimine değinirken Arapça ve Farsça tedrisatının lüzumu üzerinde durmuştur¹⁶. Fakat eserinin daha sonraki baskılarında Arap ve Fars dili öğretiminde durmadığı gibi, o bölümleri eserinden çıkarmıştır. Kanatimizce bunun sebebi zamanın devlet politikası ile uyumak ve mevcut iktidara karşı muhalefet etmemek gibi nedenlerin bulunduğudür. O, kitabının son baskılarında yabancı dil öğretiminden bahsederken de, o günün şartlarında revaçta olan Fransızca öğretimini kastetmekte ve okullarımızda en çok önem verilmesi gereken derslerden birisi olarak Türkçe dersini görmektedir.

Türkçe'nin yabancı kelimelerin etkisi altında acınacak bir durumda olduğunu; ayrıca dil kurallarının ve imla usulünün belli ve sabit olması gerektiğini savunmaktadır. Bu handikabı aşmak için, öncelikle öğrenci serbestçe okumaya, düzgün ifadelerle konuşmaya alıştırılmalı, sonra dilin esas ve kuralları öğretilip edebiyat derslerine geçilirse zaman ve emek kaybı önlenmiş olur. O, öğrencilere ayrıca edebiyat derslerinin verilmesi halinde bunun şefkat, insaniyet, mürüvvet ve vatanperverlik gibi melekelerin uyandırılmasında katkıda bulunacağına işaret etmiştir¹⁷.

¹³Günaltay, age., s. 194-196.

¹⁴Günaltay, age., s. 351-352.

¹⁵Günaltay, age., s. 353.

¹⁶Günaltay, *Zulmetten Nura*, Tevsii tıbaat matbaası, 2. Baskı, İstanbul 1331, s. 342.

¹⁷Günaltay, age., s. 345-347.

VII- BATI HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Şemseddin Bey, Batı'nın çifte standart uygulamalarını ve yaşadığı dönemde vuku bulmuş olayları karşılaştırmalı bir şekilde vermiştir. Ona göre, Avrupa sürekli insanlığın hamisi, zulmün düşmanı olduğunu, Doğu milletlerine karşı bir gurur vesilesi olarak propagandasını yaparken, şakilerin melun cinayetlerini (Balkanlar'da) görmeyerek, Şarka yüklenmek, onu ezmek ve "Hilal'in" parlayan ışığını ortadan kaldırmak için çaba sarfetmektedir. Bir de Batının Müslümanlara medeniyet dersi vermeye çalışması, Doğuyu barbarlıkla suçlaması, medeni (!) Avrupa'nın "Haç" namına besledikleri çirkin emelleriyle çalışmaktadır. Ancak insanlık tarihi ve adalet, insanlık adına beşeriyeti hunharca katledenleri, sömürenleri, kanını emenleri ve bunlara göz yumanları lanetliyecektir*.

Günaltay, gelişmiş Avrupa'nın Şarka insanlık dersi veren ve bu hususta Müslümanları insafsızca, haksız ithamlar altında bırakan basın-yayın organlarının, kanlı haydutların zulümlerini, zafer destanı şeklinde vasıflandırmaktan haya etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Gerçekten, içinde bulunduğumuz asrın başında ve sonunda Batı Uygarlığı'nın Doğu'ya, özellikle müslümanlara karşı izlediği politikada büyük değişiklik olmamıştır. Balkanlar'da, Ortadoğu'da ve Afrika'da Avrupalı devletlerin plan ve projelerinin günümüzde de daha gelişmiş metotlarla devam ettiği görülmektedir.

Ona göre, Avrupa'nın memleketimizle bu derece yakından ilgilenmesindeki en önemli faktör, çıkarlarıdır. Onların faaliyet ve ihtiraslarına gerekli ortamı hazırlayan ve belki teşvik eden şeyde bizim cehaletimiz, sanat ve ticaretle, ilim ve fende bu derece geri kalmışlığımızdır. O, Avrupa'nın uyguladığı çifte standart politikasını örnekleriyle sergiledikten sonra, "Avrupa niçin bizim parçalanmamızı istiyor?" sorusunu cevaplamaktadır: Batı, İslam'ın yeniden doğacak güneşinin Türkiye ufuklarında olabileceğini düşündükçe aşabileşmekte, bu sebepten geleceğin siyasi kararlarına sahip bir İslam hükümetinin varlığını tehlikeli görmektedir. Zira bu hükümetin, sömürgeleri altında olan müslümanlara örnek teşkil edebileceği düşüncesi, onlara geleceği tehlikeli ve korkunç göstermektedir¹⁸.

VIII- LAİKLİK VE 163. MADDE HAKKINDA

Şemseddin Günaltay'ın laiklikle ilgili görüşlerini, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1949 yılı bütçesi görüşmeleri yapılırken yaptığı konuşmalardan belirleyebiliriz. Diyanet bütçesi ile ilgili konuşmalardan sonra Başbakan ve Sivas mebusu olarak şöyle konuşmuştur:

"Laik bir devletin, laik meclisinde hiçbir dini esas hakkında hiçbir ferdin konuşma hakkı yoktur. Biz burada din kurucu bir heyet değiliz. Devletin siyasi, idari, iktisadi ve kültürel esaslarını ve milletin müdafası vasıtalarını düşünmek ve nizamlamakla mükellefiz. Her dinin esası üzerinde konuşmak, o dinin ilim adamlarına aittir. Bizim kuracağımız İlahiyat fakültesinden yetişen gençler memleketin ihtiyacı ne ise, ona göre bir veche verirler. Biz burada bu meselelerde fazla konuşmak hakkına sahip değiliz... Yalnız Diyanet İşleri Başkanı'nın cevap vereceği mevzu üzerinde, mesul hükümet reisi sıfatıyla ben cevap vereceğim. Bizim memlekette herkes hürdür, hür olan bir memlekette yaşayan insanların akidelerine tecavüz etmek, hiçbir vatandaşın hakkı değildir. Herkes kendi kanaati ile kalır. Biz falan mezhebin adamıdır veya falan dine

* Bu görüşler "Balkan Savaşı" sırasında ifade edilmiştir.

¹⁸Günaltay, age., s. 39-40.

mensup diye kimse üzerinde bir hüküm yürütemeyiz ve kendisini ne için bu inanıştasın diye mesul tutamayız"¹⁹.

Her ne kadar Günaltay, bir yandan İlahiyat fakültelerinin kurulmasını destekliyerek, dini yüksek tedrisata önem verse de, diğer yanda 163. maddenin çıkmasında önemli rol oynamıştır. O, 163. madde ile ilgili yapılan Meclis görüşmelerinde bu madde hakkında şunları ifade etmiştir:

"İrtica yoktur' diyorlar, bunu ben de kabul ediyorum. Ancak Komünizm irtica siması halinde tezahür edebilir, ettiği yerler de vardır. Fenalıkların olmasını hep birlikte istemiyoruz. Fakat bunu önleyecek kanunu yapalım. Bu tasarılarla kimseyi asmıyoruz, kesmiyoruz. Hadise çıkmadan fiili sabit olmadan hiç kimseyi mahkum edecek değiliz. Bu kanun demokrasiyi öldürmek için değil, yaşatmak için getirilmiştir. Bir memlekette huzur ve sükun olursa, herkes fikrini serbest söylemek imkanına malik olur"²⁰.

Bu konuşmalardan sonra Günaltay hükümeti 163. maddeyi kabul etmiştir*.

IX- SONUÇ

Şemseddin Günaltay'ın yaşadığı zaman diliminde, fikir akımları çok çeşitlilik göstermiş; hepsi de gerileyen, yıkılmaya doğru giden devletin "Nasıl kurtulacağı" sorusunun cevabını kendilerinin vereceğine inanmışlardır. Şemseddin Bey, II. Meşrutiyet dönemindeki fikir akımlarından İslamlaşma, Türkleşme ve Muasırlaşma akımlarının sentezinde Ziya Gökalp'in fikirlerini benimsemiştir. O, kurtuluş yolu olarak, bu üç fikir cereyanını görmüş ve bunlardan biri diğerine feda edildiği takdirde, toplumsal gelişmenin ve çağdaş ilerlemenin gerçekleşmeyeceğine inanmıştır.

O, her zaman övgü ile bahsettiği demokrathğı ve siyasi kişiliğı ile Türkiye Cumhuriyetini tek parti yönetiminden çok partili demokratik döneme taşımıştır. Hazırladığı seçim kanunuyla da aşılması güç olan statükoyu ortadan kaldırmıştır. İlk İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Kursları'nın açılması onun başbakan iken gerçekleştirdiğı icraatlardandır.

Tek parti döneminin son başbakanı İlahiyat profesörü M. Şemseddin Günaltay düşünce, fikir ve basın özgürlüklerinin sürekli destekleyicisi olduğu iddiasında bulunmuştur. Ancak onun bu iddiaları 163. madde gibi yasak koyucu maddeleri (10 Haziran 1949) çıkaran bir hükümetin başkanı olması ile töhmet altında kalmıştır.

Şemseddin Günaltay, Meşrutiyet döneminde İslamcı-İttihatçı; mütarekeden sonra İttihat ve Terakki'yi yargılıyan komisyonda; Cumhuriyet'in ilk yıllarında Cumhuriyetçi, Kemalist, Demokrat; 1960 İhtilali'inde oluşturulan Kurucu Meclis üyesi; "İhtilal'den sonra CHP'nin İstanbul Senatörü olmuştur. Onun tüm bu görevleri bir potada toplayabilmesi oldukça ilginç bir durumdur. Bu sürece paralel olarak zaman içerisinde gerek fikirlerinde, gerekse eserlerinde önemli ve köklü değişiklikler olmuştur.

¹⁹TBMM. Tutanak Dergisi, VIII. dönem, İctima: 3, cilt: 16/2, Şubat 1949 konuşmaları, s. 451.

²⁰TBMM. Tutanak Dergisi, VIII. dönem, Birleşim: 104, oturum: 3, 8 Haziran 1949, s. 597-98.

* 163. madde 12. 4. 1991 tarihinde 3713 sayılı kanunun 23. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

KAYNAKLAR

- Ana Britannica**, "Teceddüd Fırkası" mad., Ana yay., İstanbul 1990
- Coşkun, İsmail, **Türkiye'de Sosyoloji**, İstanbul 1991.
- Çetinkaya, B. Ali, **M. Şemseddin Günaltay ve Fikriyatı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994.
- Çubukçu, İ. Agah, "Cumhuriyet Devrinin Bir Düşünürü Ş. Günaltay'ın Dini Düşüncesi", **AÜİF. 50. Yıl Armağanı**, Ankara 1973.
- Günaltay, M. Şemseddin, **Zulmetten Nur'a**, İstanbul 1331.
- Günaltay, M.Şemseddin **Maziden Atıye**, İstanbul 1923.
- Kara, İsmail, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi**, İstanbul 1987.
- Küçük, Abdurrahman, "**İlim, Fikir ve Siyaset Adamı Olarak M. Şemseddin Günaltay**", basılmamış makale, Ankara 1992.
- Meydan Larousse**, "Günaltay" maddesi, Konya, ty.
- TBMM. Tutanak Dergisi**, VIII. dönem, İctima: 3, cilt: 16/2, Şubat 1949 konuşmaları.
- TBMM. Tutanak Dergisi**, VIII. dönem, Birleşim: 104, oturum: 3, 8 Haziran 1949.
- "**Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Ş. Günaltay'ın Nutku**", Belleten, cilt 2, sayı 29, s. 57.